

İKTİSADİ AÇIDAN BÖLGESEL DENGESİZLİK: MARDİN İLİ ÖRNEĞİ

REGIONAL DISEQUILBRIM FACT FROM THE ECONOMICAL POINT OF VIEW: (SAMPLE OF MARDİN)

Yrd.Doç.Dr.Abdür-rauf AYDIN

Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Sosyal Bilimler Öğretmenliği Bölümü
araufaydin61@gmail.com

ÖZ

Bu çalışmada iktisadi açıdan bölge ve bölgesel dengesizlik kavramları üzerinde durularak, bölgesel dengesizliğin ortaya çıkışı, giderilmesinin yol açtığı değişimler ve bölgesel dengesizliğe yönelik teoriler hakkında bilgi verilmiştir.

Daha sonra Mardin ilinin coğrafi, sosyal ve ekonomik yapısı üzerinde durularak, bölgesel dengesizliği azaltmada ilin tarımsal ve turizm sektörü göz önüne alınarak karşılaşılan sorunlar incelenmeye çalışılmıştır. Mardin'in ekonomik kalkınmasında tarım ve sanayinin önemi belirtilerek muhtemel gelişmeler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik, Mardin, Bölgesel Dengesizlik.

ABSTRACT

In this study, information on emergence of regional imbalance are provided through considering the concepts of region and regional imbalance from an economical point of view. After that, arising problems are tried to be investigated by considering geographical, social and economical structure of Mardin and concerning the agricultural, tourism's potential of Mardin to decrease the regional imbalance. The ideas for probable improvements are stated by emphasizing the importance of agriculture, tourism and industry in the development of Mardin.

Key Words: Economical, Mardin, Regional Disequilibrium

BÖLGE KAVRAMI

Bölge kavramı konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Hatta "Bölge" tanımını kabul eden ve etmeyen bilim adamları bulunmaktadır. Ancak başta iktisatçılar olmak üzere bilim adamlarının büyük çoğunluğu "Bölge" olgusunun mevcudiyetini ve önemini kabul etmiş bulunmaktadırlar.(Türkiye'de Bölge Planlamasının Evreleri,1993, 4.) Esasen "Bölge" nin mahiyetini açıklamak yönünden, bir açıklık bulunmamaktadır.

Kavram tartışması farklı amaçlara göre farklı bölge kıstaslarının kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Günümüzde bölgesel çalışmalarda genellikle fiziksel unsurlar, doğal

kaynaklar, nüfus ve insan kaynakları, ekoloji ve çevre, iktisadi kalkınma, şehircilik çalışmaları ve planlama, bölgenin edebiyat, tarih ve sosyo-kültürel unsurlarını esas alan üsul ve teknikler kullanılmaktadır.(Keleş,1973,104.) Makro Ekonomik açıdan bölgeler üç grupta sınıflandırılmıştır.

a)Homojen Bölgeler

Bölge ile kastedilen anlam, mekânsal bir bütünün belirli nitelikler bakımından homojen yani bölge özellikleri birbirine yakın olan birimlerden meydana gelen bir bütün tarif edilmektedir. Homojen bölge, seçilen bir veya birkaç kritere göre, aynı düzeyde olan birbirini takip eden kesimlerin oluşturduğu bir bütündür.(Yavuz, 1961,196) Homojen bölgelerin tespit edilmesi benzer özellikler gösteren mahalli birimlerin gruplaşması şeklinde izah edilebilir. Bu tür bölgelerin muhasebesini ortaya çıkaracak olan bölge muhasebesidir. Ancak mekânsal olarak bakıldığında, bir bütünün parçası olarak bölgelerin kendi içlerinde de farklılıklar ve eşitsizlikler barındırması ve alt bölgelere ayrılması mümkün olduğundan verilerin net olarak ortaya çıkarılması oldukça güçtür.

b) Polarize Bölgeler

Polarize Bölge; bir iç yapısı olan, bir merkez veya farklı yaşama biçimlerini bir arada tutan merkezlere bağlı bir çok çevreyi içine alan, çevreyi merkeze bağlayan bağların sosyal ve ekonomik ilişkilerin kaybolması ya da, başka bir merkez lehine zayıflaması özelliği ile sınırlanmış bir birimdir. (Polatkan, 1968,20) Bilindiği gibi bir ülkenin ekonomik gelişmesinin her bölgede aynı anda ve aynı hızda gerçekleşmesi beklenemez. Ekonomik gelişmenin çok yönlü ve çeşitli sebeplerle bazı bölgelerde yoğunlaşması bazı bölgeleri ekonomik bakımından avantajlı olmayan bir duruma getirmektedir. Bu tür bölgelere örnek olarak Gaziantep ilini gösterebiliriz. Gaziantep aynı bölgede bulunmasına rağmen çevre illere oranla gelişmiştir.

c)Plan Bölgeler

Plan bölge, Homojen Bölge ve polarize bölge ile ilgili ekonomik kalkınma problemlerinin giderilmesinde ele alınmakta ve bu konuda planlama çalışmalarına rehber olmaktadır.

Plan bölge ile bölgenin kalkınmasında takip edilecek amaç bakımından bir idari sınırlamaya gidilmekte, diğer iki tip bölge çalışmaları yapıldıktan sonra bu tip bir bölge tespit edilmektedir.(Keleş,105.) II. Dünya Savaşından sonra, Bölgesel Kalkınma kavramı, ekonomik literatüre girmiş, iktisadi ve sosyal kalkınma sorunu, mekânsal boyut kazanmıştır.

Türkiye’de plan bölge çalışmalarına birçok örnek verilebilir. Planlı dönem öncesi ve sonrasında günümüze kadar gerek DPT, gerekse diğer merkez birimleri tarafından değişik bölge yörelerinde bölgesel kalkınmaya ilişkin çeşitli projeler hazırlanmıştır. Bu projelerin başlıcaları şunlardır:

- Doğu Marmara Projesi
- Zonguldak Projesi
- Keban Projesi
- Güneydoğu Anadolu Projesi (**GAP**)
- Zonguldak - Bartın Karabük Bölgesel Gelişme Projesi
- Yeşil ırmak Havza Gelişim Projesi
- Doğu Anadolu Projesi (**DAP**)
- Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (**DOKAP**)
- Marmara Bölge Planı

Bu projelerin ortak amacı geri kalmış alanın planlanması ve ekonomik açıdan kalkındırılmasıdır. Özet olarak, planlama amaçlı bölge (plan bölge) kentten daha geniş, ülkeden daha küçük, yönetsel sınırları ulus yönetsel birim sınırlarıyla çakışan, ama etkileşim açısından o sınırları aşabilen, yerinden yönetilen, demokratik bir yönetime ve bütçeye sahip bir planlama ve yönetim birim olarak tanımlanabilir. Bölge planlamanın ana teması bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesidir

BÖLGESEL DENGESİZLİK KAVRAMI VE ORTAYA ÇIKIŞI

Ülkeler arasında görülen gelişmişlik farkına benzer bir durum, her ülkenin değişik bölgeleri arasında da görülmektedir. İktisadi Dengesizliğin olduğu bölgelerde, Bölgesel Dengesizlik de söz konusudur. Bölgesel Dengesizliği, aynı ülkenin farklı yerlerinde görülen her türlü iktisadi ve fonksiyonel dengesizlikler, doğal ya da coğrafi dengesizlikler ve sosyal ve kültürel dengesizlikler olarak sınıflandırılabilir.

Gelişmiş ülkelerde, bölgeler arası dengesizlikler giderek azalırken, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise artmaktadır. Buna bağlı olarak bölgeler arası farklılıklar giderek büyüme eğilimi göstermektedir.(Varlıer,1976,15)

İktisadi Kalkınma hiçbir zaman dünyadaki bütün ülkelerle aynı anda başlayamayacağı gibi, herhangi bir ülkenin bütün bölgelerinde de aynı anda başlayamaz. İktisadi kalkınmanın belli bir bölgede başlayabilmesi için, bu bölgenin zengin bir yer altı kaynaklarına sahip olması, yeni

bir buluş, bölgenin bulunduğu coğrafi mevki veya tarihi bir tesadüf gibi çeşitli sebeplerin biri veya birkaçının bir arada bulunmasıyla, kalkınmayı başlatacak bir itici güce sahip olması gerekir.

Hangi iktisadi sistem kabul edilirse edilsin, bugün her ülkede nihai gaye, o ülke fertlerinin refahını azamiye ulaştırmakla beraber, bu refahın mümkün olduğu ölçüde adaletli bir şekilde, fertler arasında ve yine çeşitli bölgeleri arasında dağılımını gerçekleştirmektir.(Savaş İyibozkurt ve Dinler,1973,507)

Bölgesel Dengesizlik ülke içerisindeki bazı bölgelerin diğerlerine oranla Sosyal, Kültürel ve İktisadi açıdan daha fazla gelişmesi olarak izah edilmeye çalışılmıştır.Kalkınmış yörelerde ekonomik faaliyetler yoğunlaştığından bu bölgelerde yatırımlar için zemin hazırlanmaktadır.Hammadde kaynaklarının yeterliliği, işgücü bolluğu ve üretim kaynaklarının verimliliği gibi faktörler yatırımları cazip hale getirmektedir. Bölgesel Dengesizliğin ortaya çıkışında rol oynayan faktörler aynı zamanda ülkenin ekonomik göstergeleridir.Bunlar:

-İşsizlik Oranı

-Gelir Düzeyi

-İç Göçlerdir.

Bunlarla Birlikte Türkiye’de bölgeler arası eşitsizliğin durumunu ortaya çıkarmayı hedefleyen analizde kullanılan şu göstergeler de kullanılmaktadır.

1. Kişi başına banka mevduat oranları,
2. Öğrenci-öğretmen oranları,
3. Ortaöğretimde okullaşma oranları,
4. Hekim başına düşen nüfus miktarları,
5. Kişi başına elektrik tüketimi,
6. Kırsal yerleşimlerde asfalt karayolu oranları,
7. Kişi başına düşen katma değer miktarları,
8. İnsani gelişmişlik endeksi,
9. Kişi başına düşen gayri safi milli hasıla miktarları,
10. Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerindeki istihdam oranları.

İşsizlik oranı, gelişmiş ülkelerde %3-5 arasında değişirken, az gelişmiş ülkelerde ise bu oran %10-15 arasındadır.

Gelir düzeyinde ise; gelişmiş ülkeler de kişi başına düşen milli gelir 10.000 doların üstünde iken, az gelişmiş ülkelerde bu oran 150-1000 dolar arasında değişmektedir. Bu durum ülkeden ülkeye göre değişiklik göstermektedir.(Gürkan,1983,203)

İç göçü oluşturan başlıca nedenlerinin başında işsizlik oranının yüksek oluşu, gelir düzeyinin düşük derecede seyri, yetersiz toprak dağılımı gibi nedenler sayılabilir. Göç edilen yeri cazip hale getiren ise yatırımların yüksek oluşu, sosyal, kültürel, iletişim ve ulaşımın yeterli olması gibi faktörlerdir.

EKONOMİK AÇIDAN MARDİN İLİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

İl nüfusunun yaklaşık %44'ü kırsal kesimde yaşayan Mardin'de tarım ağırlıklı bir sosyo-ekonomik yapı görülmektedir. İlin sosyo-ekonomisinde devlet hizmetleri 2. sırada yer alırken Ulaştırma ve Haberleşme, Ticaret, Sanayi ve İnşaat sanayi sektörleri ise Tarımdan sonra gelmektedir.

Mardin,1997 Türkiye GSYİH'sı içinde %0,46'lık bir paya sahiptir. Sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi 1996 yılında DPT tarafından yapılan "İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması" araştırma sonuçlarına göre Mardin Sosyo-Ekonomik gelişmişlik açısından 66. sırada yer almaktadır. (DPT, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Kom.Rap,94)

1999 yılında DİE verilerine göre İlde kişi başına GSYİH 1.124\$'dır.Buna göre Mardin kişi başına GSYİH sıralamasında (80 il içinde) 73. sıradadır. 2001 Yılında kişi başına GSYİH 983 \$ a düşmüştür.(DİE, Türkiye İst.Yıllığı,365.)

Mardin GSYİH'sı içerisinde Tarım %32.3 ile en fazla GSYİH oluşturan sektör konumunda iken, Devlet hizmetleri %21.4 ile ikinci, Ulaştırma ve Haberleşme sektörü %21.2 ile üçüncü, Ticaret %12.5 ile dördüncü, Sanayi sektörü %5.0 ile beşinci ve İnşaat sanayi sektörü ise %3.6 ile son sırada yer almaktadır.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa Mardin ilinin tüm ekonomik göstergeleri Türkiye ortalamaları ile karşılaştırmalı olarak analiz edildiğinde, iller içerisinde son sıralarda olan yeri pek değişmemiştir.

MARDİN İLİNİN BÖLGESEL DENGESİZLİĞİNİ GİDERMEDE ETKİN OLABİLCEK ÖNERİLER:

a)Tarım Sektörü İçin Öneriler

Mardin de tarımda verimlilik ve geliri artırmak için, kaliteli tohum, gübre ve fidan kullanılmasının sağlanması, hayvancılığının geliştirilmesi, su ürünleri yetiştiriciliğinin geliştirilmesi,katma değeri yüksek meyve ve sebze üretiminin artırılması,pazarlama sistemlerinin iyileştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca orta ve uzun vadede aşağıdaki hedeflerin gerçekleştirilmesine çalışılmalıdır.

1. Mardin Tarım İl Müdürlüğü tarafından Haziran 2003 yılında “ İl Tarım ve Kırsal Kalkınma Master Planlarının Hazırlanmasına Destek Projesi MARDİN TARIM MASTER PLANI “hazırlanmıştır. İlin doğal, fiziksel insan ve kurumsal kaynak boyutunu içine alan tarımsal kaynak envanteri esas alınarak hazırlanan bu plan uygulamaya geçirilmelidir.

2. Türkiye'nin güney sınırı boyunca uzanan ve 50 yılı aşkın bir süredir mayınlarla kaplı olduğu için tarım yapılamayan arazinin önemli bir bölümü Mardin ili sınırları içerisinde. Bu alanlar mayınlardan arındırılıp katma değeri yüksek olan organik tarım yapılmalıdır. Organik tarım yapıldığı takdirde emek yoğun bir üretim türü olduğu için istihdama katkısı yüksek olacaktır.

3. Tarım İşletmeleri arazi toplulaştırılması yoluyla makine ve diğer girdilerin verimli kullanılabilceği bir işletme büyüklüğüne getirilmelidir.

4. Genel olarak tarımsal üretime egemen olan küçük işletme yapısının sorunları olan pazar ve fiyat gibi konularında yardımcı olmak amacıyla bu kesimin örgütlenmesine çalışılmalıdır.

5. Ürün çeşitlenmesine gidilerek ihracatı mümkün olan ürünlerin üretilmesi teşvik edilmelidir.

6. “Tarım İşletmeleri Veri Sistemi” oluşturulmalıdır.

b)Sanayi Sektörü İçin Öneriler

1. GAP projesinde, GAP Kapsamındaki illerde enerji ve sulama yatırımları Proje'nin odağı olmakla birlikte, Bölgenin; tarım, sanayi, eğitim, sağlık ve turizm gibi alanlarda gelişmesinin sağlanması ulaşılması gereken hedefler arasına alınmıştır. Bu Kapsamda tarıma dayalı ve yörede bulunan hammaddeleri işlemeye yönelik sanayi dallarına ağırlık vererek imalat sanayinin geliştirilmesine çalışılmalıdır.

2. GAP enerji üretimi dışındaki hiçbir hedefine ulaşamamıştır . (**TMMOB** Gap ve Sanayi Kongresi **2005** 23-24 Eylül 2005, Diyarbakır) sanayileşmenin sağlanması tarım sektörünün GAP hedeflerine ulaşılmasına bağlı olduğundan dolayı GAP'ın tamamlanması gerekmektedir.

3. Güneydoğu Anadolu bölgelerinde sektörel bir çeşitlilik olmadığı gibi, belirgin bir sektörel yığılma da söz konusu değildir.(TÜSİAD, DPT, Sektör Bölge Yığınlaşmaları 2005,10-37.) Bu nedenle Mardinde sanayide sektörel uzmanlaşma ve çeşitliliğin artırılması amacıyla çalışmalar yapılmalıdır.

4. İmalat sanayindeki firmalar yatırımı özendirici ve destekleyici alanlara yönelmesi için Devletten teşvikler, yerel yönetimlerden de altyapı sağlanması gerekir.

c)Turizm Sektörü İçin Öneriler

Son yıllarda tüm dünyanın ilgisini çekmeye başlayan Mardin, tarihi ve kültür yapısı ile UNESCO'nun "Dünya Mirası Kenti Listesine" girmeye adaydır. Bu zenginliğin turizm alanında en iyi şekilde değerlendirilmesi halinde ilin kalkınmasına ve ülke turizmüne büyük katkı sağlayacağı muhakkaktır. Mardinin aşağıda sayılan turizm potansiyeli değerlendirilmelidir.

1. Kültür Turizmi: Kaleler, çarşılar, Hanlar, hamamlar ören yerleri,
2. İnanç Turizmi: Camiler, Türbeler, Medreseler, Kiliseler-Manastırlar,
3. Mağara Turizmi: Yörede mevcut mağaralar,
4. Kamp :Beyazsu, Karasu, Bakır kırkı, Gurs Şelaleleri, Savur Meyve Bahçeleri ve Yeşilli Vadisi.

d)Madencilik ve Enerji Sektörü için öneriler

1. Mazıdağı ve Derik İlçelerinde mevcut fosfat yataklarının değerlendirilmesi,
2. Kızıltepe, Nusaybin ve Yeşilli'deki çimento rezervlerinin değerlendirilmesi,
3. Nusaybin ilçesindeki petrol damarları ve doğalgaz rezervlerinin değerlendirilmesi,
4. Mardin yöresi rüzgâr enerjisine dayalı santrallerin kurulması,
5. Güneş enerjisine dayalı projelerin geliştirilmesi.

e)Diğer Öneriler

1. Mardin Serbest bölgesinin, kuruluş amacına uygun olarak üretim ve dağıtım merkezi haline getirilmesi,
2. Organize Sanayi Bölgesinin Kuruluş amacına uygun hale getirmek için teşvik tedbirlerinin alınması,
3. Sınır Ticaretinin kolaylaştırılması.

SONUÇ

Gerek AB'ye üye ülkeler ve Türkiye arasında, gerekse Türkiye'deki bölgeler arasında önemli ekonomik ve sosyal gelişmişlik farklılıkları bulunmaktadır. Türkiye'nin 21. yüzyıldaki en önemli hedefleri arasında Avrupa Birliğine tam üye olma bulunmaktadır. AB'nin siyasi ve ekonomik yönü ön plana çıksa da gerçekte ülkeler ve bölgeler arası gelişmişlik düzeyleri

arasındaki farkı azaltmak gibi işlevi de vardır. AB bu işlevi ile dünyanın en büyük bölge planlama bürosu özelliği taşımaktadır. Türkiye'nin kentler ve bölgeler arası gelişmişlik düzeylerini azaltması AB'ye üyeliği kolaylaştıracaktır. Üyelik sonrasında alınacak yardım fonları ile bölgeler arası gelişmişlik farkları daha kolay çözülecektir.

Bu bağlamda, Mardin ilinin Bölgesel dengesizliğinin dayandığı; Tarihi, Coğrafi ve Sosyo-Ekonomik nedenleri olsa da bu engelleri rahatlıkla aşabilecek, Tarım, Sanayi, Turizm ve Madencilik sektörlerindeki potansiyeli mevcuttur.

KAYNAKÇA:

- AYDIN Abdürrauf, **Mardin İlinin İktisadi ve Sosyal Açından Gelişimi (1950-2000)**, Yayınlanmış Doktora Tezi, Marmara Ün.Sosyal Bil.Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- AYDIN Abdürrauf, **İktisadi Açından Bölgesel Dengesizlik Olgusu:Diyarbakır Örneği**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Ün.Sosyal Bil.Enstitüsü, Diyarbakır,1998.
- DİNLER Zeynel (2001): **Bölgesel İktisat**, 6. baskı, Ekin Yayınları, Bursa.
- DPT (2000-KP); **Uzun Vadeli Strateji ve 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005**, Ankara.
- DPT (DPT: 2502 – ÖİK: 523); **8. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2000**, Ankara.
- DPT (2000-2502); **Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara.
- DPT,**Bölgesel Gelişme ve Sektör-Bölge Yığılaşması**, 2005, Ankara.
- DPT (2003 ÖUKP) : **Ön Ulusal Kalkınma Planı 2004-2006**, Ankara.
- GÜNAYDIN Osman, Dr. “Bazı AB Ülkelerinde ve Türkiye’de Bölgesel Yönetim” Türk İdare Dergisi, Ankara.
- GARANTİ ANADOLU SOHBETLERİ GAZETESİ, MARDİN ÖZEL SAYISI**, 2 Eylül 2005.
- GÜRKAN Aydın, **Ekonomik Gelişme ve Sorunları**, Cilt I, , İ.T.İ.A Yayını No: 129Ankara.
- GENEL TEŞVİK, KOBİVE ENERJİ DESTEĞİ MEVZUATI**, T.C.Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü, 2005 Ankara.
- KELEŞ** Ruşen, “ **Bölge Kalkınması ve Bölge Planlaması**”, Şehircilik Sorunları Uygulama ve Politikaları, 1973, Ankara
- MARDİN TARIM MASTER PLANI**, Mardin Tarım İl Müdürlüğü, Haziran 2003
- POLATKAN** Tanju, **Bölgesel Gelişme Politikası**, DPT Yayını, 1968, Ankara
- TÜRKİYE'DE BÖLGE PLANLAMASININ EVRELERİ**, MGK Gen. Sekreterliği Yayınları, No 2, 1993Ankara.
- SAVAŞ** Vural, **İYİBOZKURT** Erol, **DİNLER** Zeynel, “**Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişme ve Ekonomik Kalkınma**” Türkiye Ekonomisinin 50. yılı seminerine sunulan bildiri, Bursa.
- TUİK, Türkiye İstatistik Yıllığı 2005**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası Mayıs 2006,Ankara.

ÖZDEMİR Alhsan,Altıparmak **AYTEKİN**,” **Sosyo Ekonomik Göstergeler açısından İllerin Gelişmişlik düzeyinin Karşılaştırılması**” Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 24, Ocak - Haziran 2005.

VARLIER, Oktay;” **Sanayileşme ve Bölgesel Dengesizlik**,” Makine Müh. Odası, Sanayi Kongresi, 1976, Ankara.

YAVUZ Fehmi, **Şehir ve Bölge Planlaması Bakımından Şehirleşme Hareketleri**, SBF Yayını No.122, Ankara.